DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.48664>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 30-12-2020
Kabul Tarihi: 15-02-2021
On-line Yayın: 25-02-2021

Article Type: Research article
Submitted: 30-12-2020
Accepted: 15-02-2021
Published Online: 25-02-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Buran, A. & Durukoğlu, G. (2020). Kaşgarlı Mahmut'un Eserinin Adı Üzerine bir Teklif. *Journal of History School*, 50, 599-611.

KAŞGARLI MAHMUT'UN ESERİNİN ADI ÜZERİNE BİR TEKLİF

Ahmet BURAN¹ & Gökçen DURUKOĞLU²

Öz

11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından Arap alfabesiyle yazılan eserin adının Latin alfabesine transkripsiyonu hususunda Türkologlar arasında birlik bulunmamaktadır. Eser üzerinde çalışan hemen her araştırmacı eserin adını farklı yazmayı tercih etmiştir. Kaşgarlı Mahmut'un, 11. yüzyıl Türkçesinin sesleri hakkında yaptığı açıklamalar ile eserin hedef kitlesinin dili dikkate alınarak doğru bir transkripsiyon yapılabileceği kanısındayız. Bu yazıda, ilgili eserin verdiği bilgilerden ve yazıda kullanılan işaretlerin ses değerlerinden hareketle eserin adı üzerine bir transkripsiyon biçimi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaşgarlı Mahmut, 11. yüzyıl Türkçesi, transkripsiyon.

A Proposal on the Name of the Kasgarli Mahmut's Work

Abstract

There is no consensus among Turcologists regarding the transcription of the name of the work written in Arabic alphabet by Kaşgarlı Mahmut in the 11th century into the Latin alphabet. Almost every researcher working on the work preferred to write the name of the work differently. We are of the opinion that an accurate transcription can be made by taking into account the language of the target audience of the work with the statements made by Kaşgarlı Mahmut on the sounds of 11th century Turkish. In this article, a form

¹ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Bölümü, buran.ahmet@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8430-1008

² Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, gdurukoglu@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8896-2102

of transcription is proposed on the title of the work, based on the information provided by the relevant work and the sound values of the signs used in the article.

Keywords: Kaşgarlı Mahmut, 11th century Turkish, transcription.

GİRİŞ

11. yüzyılda, Kaşgarlı Mahmut tarafından yabancılara Türkçe öğretiminin ilk kitabı, sahadan derlenerek oluşturulmuş ilk ağız araştırmaları eseri, lehçeler düzeyinde ses ve biçim özellikleri verilen Türk dilinin ilk sözlüğü yazılmıştır. Bu eserin adının transkripsiyonu konusunda Türkologlar arasında birlik bulunmamaktadır. Eser üzerinde çeşitli çalışmalar yapan hemen her Türkolog, eserin adını farklı yazma yoluna gitmiştir.

Oysa Kaşgarlı Mahmut, eserinde sadece 11. yüzyıl Türk lehçelerinin, Türk dilinin söz varlığına değil; aynı zamanda 11. yüzyıl Türkçesinde Arap alfabesiyle yazılan seslerin ses değerlerine de yer vermiştir. Hedef kitlesi olan Arapların konuyu daha iyi anlayabilmesi için Arapçada bulunmayan Türkçenin sesleri hakkında oldukça açıklayıcı bilgiler vermektedir. Kaşgarlı Mahmut'un verdiği bilgiler doğrultusunda, Türkçenin seslerinin ve bu seslerin alfabedeki karşılıklarının doğru tespit edilmesi mümkündür.

Eserin Adı Üzerine Farklı Okumalar

“*Kaşgarlı Mahmud'un Eserinin Adı Üzerine*” başlıklı makalesinde Tuncer Gülensoy, Türkiye Türkolojisinin en önemli meselelerinden birisi, transkripsiyon birliğinin henüz sağlanamamış olmasıdır, tespitini yaptıktan sonra Kaşgarlı'nın eserinin adının dokuz değişik okunuşunu sıralar:

- “1. *Diwan Lugat at-turc* (Ettore Rossi, *Christeria Orientalia*, Praha, 1956, s.280-285: A not to the Manuscript of the Diwan Lugat at-Turc),
2. *DİVAN LUTAT AT-TURK* (Carl Brockelmann),
3. *Divan-ı Lûgat al-Türk* (M. Fuat Köprülü, *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, 1934, s.33-34),
4. *Kitabü Divanı Lûgati't-Türk* (A. Dilâçar, *Türk Dili Dergisi*, 253, s.21, str. 6),
5. *Kitab-ü Divan-ı Lûgat-it Türk* (Rifat Bilge yay., 1933),
6. *Divan-i Lûgat-it-Türk* (R. Bilge, TM (İst.1939), s.358-360),
7. *Divanü Lugat-it-Türk* (TDK yayını 3. cildin kapağı; *TD dergisi* kapağı, 22(XXVII), 253, 1 Ekim 1972; Z. Korkmaz, *TD dergisi*, 253, 3-4, v.d.; M. Şakir Ülkütaşır, *Kaşgarlı Mahmud*, 1972; A. Caferoğlu: *TD*, 253, 23, str.2),

8. *Dîvânü lugati-t-türk* (T. Tekin, *Ulusal Kültür*, 2, s. 25),
9. *Divânü Lugati't-Türk* (A. Battal Taymas, *TM*, XI, 1954, s. 75 v.d.).” (Gülensoy, 2017, s. 321).

Dokuz farklı transkripsiyonun ardından Tuncer Gülensoy da Kaşgarlı Mahmut'un eserinin adının yazımı ile ilgili bir öneri sunar: *Kıtabu Dîvānu Luġāti't-Türk* (Gülensoy, 2017, s. 322).

Yukarıda verilen 10 farklı transkripsiyon şekline şu isimlerin okumaları da dâhil edilebilir:

1. Ahmet B. Ercilasun – Ziyat Akkoyunlu: *Dîvānu Luġāti't-Türk* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015),
2. Akartürk Karahan: *Dîvānu Luġati't-Türk* (Karahan, 2013),
3. R. Dankoff – J. Kelly: *Dîwān Luġāt at-Turk* (Dankoff-Kelly, 1984),
4. Besim Atalay: *Divanü Lûgat-it-Türk* (Atalay, 1998),
5. M. Vefa Nalbant: *Dîvānü Luġāti't-Türk* (Nalbant, 2008),
6. Talât Tekin: *Dîvānu Lüġāti't-Turk* (Tekin, 2017),
7. Fuat Bozkurt: *Dîvānü Lugat-it-Türk* (Bozkurt, 2012),
8. Ömer Soner Hunkan: *Dîvānü Luġāti't-Türk* (Hunkan, 2008),
9. Gülsüm Killi: *Dîvānu Luġāti't-Türk* (Killi, 2008),
10. Faruk Öztürk: *Dîvānu Luġāti't-Turk* (Öztürk, 2018),
11. Mustafa S. Kaçalın: *Dîvānu Luġati't- Turk* (Kaçalın, 2020),
12. Kültür Bakanlığı: *Dîvānü Lûgati't-Türk* (1990),
13. Ramiz Asker: *Divanü Lüġat-it-Türk* (Asker, 2006),
14. Dehri Dilçin: *Divanü Lûgat-it-Türk* (Dilçin, 1957),
15. Borovkova: *Divanu Lüġat-it turk* (Borovkova, 1966),
16. Peter Zieme: *Dîwān Luġāt- it-Türk* (Zieme, 2011),
17. Timur Kocaoğlu: *Diwanu Luġāti't-Turk* (Kocaoğlu, 2004),
18. A. N. Kononov: *Divanu lugat it-turk* (Kononov, 1972),
19. Ferruh Ağca: *Dîvānu Luġāti't-Türk* (Ağca, 2008),
20. Clauson: *Dîwān Luġāti'l-Turk* (Clauson, 1972).

Ahmet Bican Ercilasun – Ziyat Akkoyunlu da çalışmalarında eserin adının yazılması konusunda Türkologlar arasında birlik olmayışına dikkat çektikten sonra “*Dîvānu Luġāti't-Türk*” şeklindeki transkripsiyonu şöyle izah ederler: “*Kaynaklar bölümündeki künyelerden de görülebileceği gibi eserin adının nasıl yazılacağı konusunda bir birlik yoktur. Farklı ülkelerdeki farklı yazılışları tabii karşılayabiliriz. Ancak Türkiye’de eserin adının çok farklı şekillerde yazılması normal değildir. Biz Ziyat Akkoyunlu’nun teklifine uygun olarak, eserin Arapça olan adını Arap dilinin seslerine göre okumayı tercih ettik: Dîvānu Luġāti't-Türk.*

Arapçada ü sesi bulunmadığı için ilk iki kelimedeki ünlüler u ile okunmuştur. Ancak Türk kelimesi, içinde kef bulundurduğu ve dolayısıyla KM tarafından da bu tür kelimeler rakîk ‘ince’ sayıldığı için ü ile okunmuştur. Transkripsiyon alfabesi kullanılsaydı lugât kelimesindeki g üzerine, harfin gayın olduğunu belirtmek üzere nokta konması gerekirdi. Ancak genel okuyucu da düşünülerek eserin adında transkripsiyon alfabesi kullanılmamıştır; okuyuculara g’nin kalın telaffuz edilmesi gerektiğini hatırlatmalıyız. Yukarıda saydığımız gerekçelerle biz eserin adını hep Dîvânü Lugâti’t-Türk diye yazdık.” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015, VIII).

Bütün bu farklı okumalar, Kaşgarlı’nın eserinde 11. yüzyıl Türkçesinin sesleri hakkında söylediklerinin çok fazla dikkate alınmamasının bir sonucudur. Kaşgarlı’nın, Türk dilinin sesleri hakkında yaptığı açıklamalar dikkate alındığında eserin adının transkripsiyonu daha doğru bir şekilde yapılabilecektir.

Kaşgarlı’ya Göre 11. Yüzyılda v ~ w Sesleri

Kaşgarlı Mahmut eserinin giriş bölümünde Arapçada olmayan; ancak Türkçe için de “bunlarsız olmaz” dediği yedi (7) sestən bahseder. Bu seslerin Arapça için tâli (ikincil) olduklarını belirtirken Türkçe için yaratılıştan, yani asli/birincil olduklarını söyler ve yazımda, Arap alfabesindeki benzerlerinden bazı noktaların ilave edilmesi ile ayrıldıklarını bildirir: “*Yazıda gösterilmeyen yedi tane de tâli harf vardır; (Türk) lehçeleri bunlarsız olmaz. Bunlar sert be (p), Arap cim’i –ki o bu dilin yaratılışındandır- (ç), zay; şın ile ze arasında çıkan harf (z), Arap fe’si, noktalı ayın (art damak g’si), kef ile kaf arasında çıkan kef (ön damak g’si), gayın’la kaf ve nun’la kaf arasında çıkan gunneli kef (ğ). Bu son harf, Türkler dışındakiler için çok zor telaffuz edilen bir harftir. Tâli harfler, asli harfler gibi yazılır; fakat bazı noktalar konarak diğerlerinden ayırt edilir.*” (6-7)³ Yapmış olduğu bu açıklama ile dikkat çektiği yedi sestən birisi olan ve Arap fe’si olarak adlandırdığı yazıda da üç noktalı fe harfi ile yazdığı ses, eserinin adının transkripsiyonunda değerlendireceğimiz seslerden birisidir.

Yukarıdaki açıklamaların yanı sıra Kaşgarlı Mahmut, eserinin giriş bölümünün 26-27. sayfalarında ve farklı birçok yerde Türklerde, Arap fe’si olarak adlandırdığı üç noktalı fe harfinin kullanımına karşılık Oğuzlar ve onları takip edenlerin vav harfini kullandıkları bilgisini verir: “Arap fe’si ile gerçek be arasında telaffuz edilen gerçek Türkçedeki her fe, Oğuzlarda ve onları takip

³ Parantez içinde verilen rakamlar Kaşgarlı Mahmut’un eserinin sayfa numaralarıdır.

edenlerde vav'a dönüşür. Türklerin , onların dedikleri gibi. Yine Türklerin , onların vav'la demeleri gibi” (26-27)

Kaşgarlı, yukarıdaki açıklamalarda, öncelikle bu yüzyılda bazı sözcüklerin farklı lehçelerde farklı telaffuz edildiğini, dolayısıyla da bazı seslerin lehçelere göre değişiklik gösterdiğini belirtir. Türklerde Arap fe'si adı verilen ve üç noktalı fe ile yazılan bir sese karşılık Oğuzlarda Arap alfabesindeki vav işareti ile yazılan bir ses mevcuttur. Bu iki sesin anlam ayırt ediciliği olmamakla birlikte sesletim özellikleri farklıdır.

Kaşgarlı, Arapça eser yazabilecek kadar Arapçaya ve Arap gramerine, Arapçadaki seslerinin ses değerlerine hâkim bir kişidir. Aynı zamanda, o dönemde Türkçe seslerin telaffuzunu duyan, Uygur alfabesini de kullanan ve her iki dilin ses değerlerini çok iyi kıyaslayabilen bir dil bilgisine sahiptir. Bu gerçeklerden hareketle Türkçenin asli sesleri arasında sayılan ve üç noktalı fe ile gösterilen ses ile Arapçadaki vav harfi ile karşılanan sesin, sesletim özelliklerinin tespitinde Kaşgarlı'nın söylediklerini dikkate almak gerekir.

Kaşgarlı'nın üç noktalı fe ile yazdığı ve Arapçada olmayan ses, Arap fe'si ile gerçek be arasında telaffuz edilen bir sestir ve bu ses için eserinde Kaşgarlı, iki çıkak arasından çıkan, yumuşak fe açıklamalarını yapar. Bu açıklamalar ile harfin nasıl telaffuz edilmesi gerektiğini anlatır. Buna göre, üç noktalı fe harfi, Arapçadaki f ile gerçek b arasında çıkan, her iki sesin çıkışına sahip, yumuşak bir sestir. F, diş - dudak, sert - ötümsüz bir ses iken b, çift dudak, yumuşak - ötümlü bir sestir. O zaman üç noktalı fe ile yazılan ses de bu seslerin özelliklerinin karması bir ses olarak f gibi diş - dudak, b gibi yumuşak - ötümlü bir sestir. Diş - dudak, yumuşak - ötümlü bir ses olarak v harfi ile transkripsiyon edilir. Bu durumda Kaşgarlı'ya göre Oğuzlar dışındaki Türkler, 11. yüzyılda diş - dudak v sesini kullanmaktadırlar.

Türklerin kullandıkları diş - dudak v sesine karşılık Oğuzlar ve onları takip edenler de Arapçadaki vav harfi ile karşılanan sesi kullanmaktadırlar. Söz konusu vav harfinin Arapçadaki ses değeri ve sesletim özellikleri şöyledir: “و : *Dudakların yuvarlaklaştırılmasıyla çıkarılan kalın bir W sesidir. Aslında telaffuzu zor olmayan bir ses olmasına rağmen öğrenci bu sesi umumiyetle bir diş ve dudak sesi olan V ile karıştırır. Oysaki Türkçedeki V sesini çıkarmak için üst dişler, alt dudaklara dokundurulur. Arapçadaki و sesinin ise dişlerle ilgisi yoktur. و sesini doğru olarak çıkarmak için yalnız dudaklar kullanılmalı.*” (Aydm, 2010, s. 330). Vav, bir dudak sesi olarak w biçiminde transkripsiyon

edilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Kaşgarlı'nın eserinin 26-27. sayfalarında yaptığı açıklamanın örneklerini şöyle yazmalıyız:

“Arap fe’si ile gerçek be arasında telaffuz edilen gerçek Türkçedeki her fe (v), Oğuzlarda ve onları takip edenlerde vav’a (w) dönüşür. Türklerin **ev** , onların **ew** dedikleri gibi. Yine Türklerin **āv** , onların vav’la **āw** demeleri gibi” (26-27)

Ayrıca yukarıda açıkladığımız şekli ile Kaşgarlı'nın eserinde bildirdiklerinden hareketle 11. yüzyılda, Türklerde üç noktalı fe ile yazılan harfin çift dudak sesi w şeklinde; Oğuzlarda ve onları takip edenlerde vav ile yazılan harfin diş-dudak sesi v şeklinde transkripsiyon edilmesi gerektiğine değinen araştırmacılar da olmuştur. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century* çalışması ile Sir Gerard Clauson, Carl Brockelmann, Halil Çeçen, F. Yelda Şahin bu değerlendirmeyi yapan araştırmacılar arasında sayılabilecek isimlerdir.

Bütün bu tespitlerin neticesinde, 11. yüzyıl Türk lehçeleri için üç noktalı fe harfinin diş - dudak v sesini; vav harfinin çift dudak w sesini karşıladığı gerçeği ile Kaşgarlı'nın eserinin adı üzerinde durmak gerekir.

Eserin Adının Transkripsiyonu Nasıl Olmalı?

Dîvân'ın iki yerinde eserin adı geçmektedir. Birincisi, el yazması eserin ilk sayfasında Kaşgarlı'ya ait olmayan 15 satırlık açıklamanın başında geçen şu adlandırmadır:

İkincisi ise, eserin giriş bölümünde, 3. sayfada, Kaşgarlı'nın kendisinin eserinin adını (3) koyduğunu belirttiği bölümde geçer.

Bu iki adlandırmadan ikincisinin Kaşgarlı tarafından eserine verilen ad, El yazması eserin ilk sayfasında bulunan adın yazımının müstensihe ait olduğu açıktır. Müstensihe ait olan adlandırma isim cümlesi yapısındadır. Transkripsiyonu *Kitâbu Dîwânu Lugâtî't-Türk* şeklinde ve “*Türk Lehçelerinin Divanı Kitabıdır*” anlamındadır.⁴ Ayrıca bu adlandırmanın altında “*te'lif Maḥmūd bin el-Ḥuseyn bin Muḥammed el-Kāşğarî raḥimehullāhu*” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015:XXXVIII) ifadesi ile eserin asıl yazarı için “Allah rahmet eylesin” duası not düşülmüştür.

Eserin üçüncü sayfasında bulunan ad ve bu adın yazımı ise doğrudan Kaşgarlı'nın kaleminden çıkmıştır. Dolayısıyla, Kaşgarlı'nın eserinin adının transkripsiyonunda eserin üçüncü sayfasında Kaşgarlı'nın açıkça belirttiği

(3) yazımı esas alınmalıdır. Nitekim bazı araştırmacılar müstensihe ait olan ilk sayfadaki yazımı esas almıştır.

Kendisi üç noktalı fe ile vav'ın ses değerlerini eserinde açıkça ortaya koyduğuna göre eserin isminde geçen vav harfinin doğru transkripsiyon edilmesi gerekir. Araştırmacılar tarafından aslında üç noktalı fe'nin ses değeri ile, dış-dudak v'si ile yazılan “*Dîvân*” sözcüğünün doğru biçimi, vav'ın ses değerini karşılayan çift dudak w harfi ile “*Dîwân*” dır. Yukarıda izah ettiğimiz gibi Kaşgarlı da bunu açıkça belirtmektedir. Türkçenin asli sesi olarak verilen ve üç noktalı fe harfinin karşılığı olarak dış - dudak sesi v ile transkripsiyonu Kaşgarlı'nın verdiği bilgilere göre doğru değildir.

Ayrıca Kaşgarlı Mahmut, eserinde yazmayı tasarladığı bir gramer kitabından da bahseder. Tasarladığı bu kitabın adını

(18) koyduğunu da kendisi belirtir. Kaşgarlı üzerine en son yapılan çalışmalardan birisi olan Ahmet Bican Ercilasun – Ziyat Akkoyunlu çalışmasında, gramer kitabının adı “*Kita:bu cewa:hiri'n-naḥwi fi:-luga:ti't-Türki*” şeklinde transkripsiyon edilmiştir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015:9). Dikkat edilirse bu transkripsiyonda vav ile yazılan sözcükler, vav'ın gerçek ses değerinin karşılığı olarak çift dudak sesi w ile yazılmışlardır.

Kaşgarlı'nın *Kita:bu Cewa:hiri'n-naḥwi fi:-luga:ti't-Türki* adlı eserinin

⁴ Arapçanın grameri ile ilgili bilgiler konusunda, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. Doç. Dr. Ali DUMAN'ın bilgisine başvuruldu (Görüşme tarihi: 29.11.2020).

adının transkripsiyonunda olduğu gibi, sözlüğünün adındaki sözcüğünü, vav harfinin gerçek ses değerinin karşılığı olarak çift dudak sesi w ile “Dîwân” biçiminde transkripsiyon eden araştırmacılar da vardır: Ettore Rossi, Robert Dankoff - James Kelly, Timur Kocaoğlu gibi.

Tekrar Dîwân’a dönecek olursak Kaşgarlı’nın eserine verdiği isim, üçüncü sayfada zincirleme isim tamlaması biçimindedir. Cümle içerisinde

“Dîwân” sözcüğü yazılırken başında **bi** harf-i ceri ile yazıldığı için sonu esre ile harekelenmiştir; ancak cümleden çıkarılarak bağımsız tek başına isim biçiminde harfi cersiz değerlendirildiğinde zincirleme isim tamlamasında

“Dîwân” biçiminde dammeli - ötreli okunur.⁵ Arapçada harfi cer olarak belirtilen çok çeşitli yapı mevcuttur. Bunlar eklendikleri sözcüklerin cümle içerisindeki anlamlarını tamamlayan edat olarak tanımlanabilecek yapılardır. “Bazı harfler amel edişine (görevlerine) göre ‘harf-i cer’ olarak isimlendirilir ve isimleri cer ederler. Yani esreli yaparlar. Bazıları da fiillere etki etmek açısından ‘harfi cer’ olarak isimlendirilir; çünkü fiillerin manalarını isimlere bağlı olarak ortaya çıkarırlar veya fiilleri isimlere izafe ederler.” (Zougari, 2018, s.4)

“Luğât” sözcüğündeki gayın, ğ biçiminde transkripsiyon edilebildiği gibi g biçiminde de karşılanabilir. Zira Kaşgarlı, Dîwân’ın 6-7. sayfalarında, yukarıda da verdiğimiz ifadelerinde, Türkçedeki art damak g sesini gayın ile karşıladığını belirtmiştir. Uygur alfabesinde art damak k’si ile art damak g’sini aynı işaret

karşılamaktadır (6). Kaşgarlı aynı işaret ile karşılanan bu iki ses karşılığında, hedef kitle Araplar için farklı işaretler kullanmıştır. Art damak k’si için Dîwân’da kaf’ı (ق), art damak g’si için de ‘aynu’l-mu‘ceme (6) diye belirttiği noktalı ayın’ı (غ) yani gayın’ı kullanmıştır. ‘Aynu’l-mu‘ceme, Arapçada “gayın” için kullanılan bir tamlamadır ve “noktalı ayın” demektir.⁶ Yalnız Arapçadaki gayın ile Türkçedeki art damak g sesinin aynı sesler olmadıkları bilinmelidir. Kaşgarlı, 11. yüzyıl Türk lehçelerinde var olan art damak g sesini, Arap alfabesindeki gayın işareti ile göstermiştir. Art damak g sesi Türk diline mahsus bir sestir. Tâli harfler arasında verilerek Türkçe için aslî oluşu, Arapçada bulunmayışı vurgulanmıştır.

⁵ a.g.k.

⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayn--harf>

“**Lugât**” ve “**Türk**” sözcükleri arasında da Arapça elif lam (-el) takısı ile tamlama kurulduğu açıktır. “**Türk**” sözcüğünü Arapçada ü sesi bulunmadığı gerekçesi ile “**Türk**” şeklinde okuyan araştırmacılar olmuştur. **Türk** ismini **Türk** biçiminde okuyan araştırmacılar arasında Ettore Rossi, Carl Brockelmann, R. Dankoff - J. Kelly, Talât Tekin, Faruk Öztürk, Mustafa S. Kaçalın, Borovkova, Timur Kocaoğlu, A. N. Kononov gibi isimler sayılabilir.

Oysa Kaşgarlı Mahmut, eserinin giriş bölümünde, Arapçadan farklı olarak Türk dilinde üç harekede de incelik olduğunu belirterek Arapçada bulunmayan ön damak ünlülerinin (ü, ö (Aydın, 2010, s. 331)) Türkçedeki varlıklarının altını çizer: “*Ayrıca Türk dili, kalınlık (işba:‘ doyma’); daraltma (ima:le ‘eğme’); -üç harekede de- incelik (işma:m ‘koku, lezzet’); telaffuzda sertlik (şala:be ‘sertlik, katılık’); yumuşaklık (rikke ‘yumuşaklık’); nazallık (ğunne); geniz harfi (harfe’l-xayşu:mi:); ünsüz birikmesi (cem’a beyne’s-sa:kineyn ‘iki ünsüzün yan yana gelmesi’); kaf ile cim’in art arda gelmesi (ictima:‘); b’nin m’ye, n’nin l’ye dönmesi (muba:dele) ve benzeri hususlar ihtiva eder.” (8)*

Bu açıklamasının yanında Kaşgarlı Mahmut, eserinde defalarca kaf’lı - ke’li sözcük ayrımı yapmış, kaf ile yazılan sözcüklerin art damak ünlüleri ile ke’li ile yazılan sözcüklerin ön damak ünlüleri ile okunması gerektiğini vurgulamıştır: “*Mastar, bütün fiillerde aynı şekilde olur. Gayın’lı, kaf’lı ve telaffuzda kalınlık bulunduran kelimelerde asli harflere mim, elif, kaf (-mak) eklenir. Kef veya g’li, yahut da üç harekesi yumuşak olan kelimelerde kaf yerine ke’f gelir (-mek). Kaf’lı için örnek: **Ol yâ kurdi.** ‘O yay kurdu.’ **kurar, kurmak.** Mastar kaf’lı geldi; çünkü kelimeye kaf vardır. Gayın’lı kelimeye örnek: **Ol sût sagdı.** ‘O süt sağdı.’ **sagar, sagmak.** Mastar kaf’lı geldi; çünkü kelimeye gayın vardır. Kalın (ünlülü) kelimelere örnek: **Er bardı.** ‘Adam gitti.’: **barır, barmak.** Ayağa kalkınca: **turur, turmak.** Kelime kalın (ünlülü) olduğundan mastar kaf ile geldi. Kef için örnek: **keldi** ‘geldi’: **kelir, kelmek.** Mastar ke’f’le geldi; çünkü kelime ke’f’lidir. Yumuşak (rakıke) ke’f (g), sertte (sulbe) olduğu gibidir; **ol meni öğdi** denir, ‘O beni övdü’dür: **öger, ögmek.** Başta yumuşak ke’f (g) varsa mastarı, sahih olanlar gibi, sert ke’f (k) ile olur. Yumuşak (ince ünlülü) kelimelere örnek: **Er telim serdi.** ‘Adam çok sabretti.’: **serer, sermek.** Kelime telaffuzda yumuşak olduğu için mastarı ke’f ile geldi. Telaffuzda ona (serdi’ye) benzediği hâlde kalın olan kelimenin mastarının kaf’lı geldiğini görmüyor musun? Örnek: **Beg anı sardı.** ‘Bey onu azarladi.’: **sarar, sarmak.** **Er bitig türdi** denir; ‘Adam mektubu vb. şeyleri dürdü.’: **türür, türmek.** **Ol yarmak tirdi.** ‘Adam para biriktirdi.’ demektir: **tirer, türmek.** **At sürdi.** ‘At sürdü.’: **sürer, sürmek.** Mastar, söylediğim gibi ke’f’li geldi. Bu, basit ve türemiş fiillerle ilgili her kitabın bütün baplarında genel bir kuraldır. Hiçbiri bundan sapmaz. Bu zikredilen harflerde kaf’ın ve ke’f’in yerine dikkat*

edilir ki doğru yerlerine konulsun. İşte bunlar mastar usulleridir.” (s. 284 - 285) açıklamasında olduğu gibi.

Kaşgarlı'nın ortaya koyduğu bu deliller, yaptığı açıklamalar - 11. yüzyılda kef harfi ve Arapçadan farklı olarak Türkçede ön damak ünlülerini de karşıladığını bildirdiği ötre ile yazmış olduğu - **Türk** sözcüğünün, ön damak ünlüsü ü ile okunmasını gerektirir. Zaten art damak ünlüsü u ile okunacak olsa kendisi de kef ile değil, kaf ile yazardı. Kaşgarlı'nın amacı, Türkçeyi öğretmek ise, Türkçe kelimeleri Arap telaffuzuna göre değil, elbette Türkçede telaffuz edildiği gibi öğretmeyi amaçlayacaktır.

Ayrıca Arapçada ü sesi bulunmadığı gerekçesi ile **“Türk”** sözcüğü **“Turk”** biçiminde okunabilecek ise şu soru da sorulmalıdır: Kaşgarlı Mahmut, eserinde Arapçada bulunmayan ancak Türkçe için de - yukarıda da belirttiğimiz - asli olan yedi sestten bahseder. Bu seslerin geçtiği Türkçe sözcükleri, bu seslerin Arapçada bulunmadıkları gerekçesi ile Arapçada bulunan benzerleri ile okumak mı gerekecek? Elbette hayır. Sonuçta bu eserin yazılış amacı hedef kitleye Türkçe öğretebilmektir; Türkçeyi, sesleri ile birlikte öğretebilmektir ve ü sesi de Türkçede vardır.

SONUÇ

Sadece bir sözlük olarak değerlendirilemeyecek kadar kapsamlı ve kıymetli olan Kaşgarlı Mahmut'un eserinin adının transkripsiyonu konusunda bilim dünyasında birlik olmadığı açıktır. Bu durum, eserin adının, eserde iki farklı yerde, iki farklı yazımından ve Kaşgarlı Mahmut'un 11. yüzyıl Türkçesi, sesleri ve bu seslerin sesletim değerleri üzerine yaptığı açıklamaların doğru değerlendirilmemesi gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda, 11. yüzyıl Türkçesinin sesleri ve bu seslerin işaretlendiği harflerin ses değerleri ile Arapça isim tamlaması kuralları dikkate alınarak, Kaşgarlı tarafından eserine verilen ve

Arap alfabesiyle (3) şeklinde yazılan adın, **“Dîwānu Lugâtî't-Türk”** biçiminde Latin kökenli Türk alfabesine transkripsiyon edilmesi gerekir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ağca, F. (2008). *Dîvânu Lugâtî't-Türk'ün Ses - Yazım Özellikleri*. Kaşgarlı Mahmûd Kitabı. (Edt. F. Sema Barutçu Özönder). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Asker, R. (2006). *Divanü Lüğat-it-Türk*. C.I-II-III. Ozan.
- Atalay, B. (1998). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi-Dizini I-II-III-IV*. TDK.
- Aydın, T. (2010). Arapça ve Türkçe'de sesler -karşıtsal çözümleme-. *Ekev Akademi Dergisi*, 14(44).
- Borovkova, A. T. (1966). O gubnih soglasnih v 'Divanu Lügat-it turk' Mahmûda Kâşgarî. *Tyurkologičeskij Sbornik*, 24–27.
- Brockelmann, C. (1928). *Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmûd el-Kâşgarîs Divân Luyât'at-Türk*. Körösi Csoma-Gesellschaft.
- Brockelmann, C. (1954). *Osttürkische Grammatik der Islamischen Litteratur Sprachen Mittelasiens*. E.J. Brill-Leiden. Eğitim Yayınevi.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford.
- Çeçen, H. (2015). Çeviri yazıda “V” ünsüzü üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/16, 461-474.
- Dankoff, R. & Kelly, J. (1984). *Maḥmūd al-Kāşgarî. Compendium of the Turkic Dialects* (Diwān Luyāt at-Türk). (Edit. Şinasi Tekin & Gönül Alpay Tekin). Printed at the Harvard University Printing Office.
- Dilçin, D. (1957). *Arap Alfabesine Göre Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*. TDK.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2015). *Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâtî't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Türk Dil Kurumu.
- Gülensoy, T. (2017). *Kâşgarlı Mahmud'un Eserinin Adı Üzerine*. Türkoloji – Makaleler 1. Akçağ Yayınları.
- Hunkan, Ö. S. (2008). *Kâşgarlı Mahmûd ve XI. Yüzyılda Türkler - Kâşgarlı Mahmûd Kitabı*. (Edit. F. S. Barutçu Özönder). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaçalin, S. M. (2020). *Dîvânu Lugâtî't-Turk - Mahmûd el-Kâşgarî*. (Yayına Hrz. Mehmet ÖLMEZ). Kabalcı Yayınları.

- Karahan, A. (2013). *Dīvānu Luġāti't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. TDK.
- Kaşgarlı, M. (1990). *Dīvānū Lûgati't-Türk* (Tıpkıbasım-Facsimile). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Killi, G. (2008). *Türk Dialektoloji Araştırmalarının Eşsiz Kaynağı Dīvānu Luġāti't-Türk* - Kâşgarlı Mahmûd Kitabı. (Edit. F. S. Barutçu Özönder). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kocaoğlu, T. (2004). Diwanu Lugâti't-Turk and contemporary linguistics. *Journal of Turkic Civilization Studies*, 1, 165 -169.
- Kononov, A. N. (1972). Mahmud Kaşgarskiy i ego divanu lugat İt-Turk. *Sovetskaya Tyurkologiya*, 1, 3–17.
- Nalbant, M. V. (2008). *Dīvānū Luġāti't-Türk Grameri-I İsim*. Bilge Oğuz.
- Öztürk, F. (2018). Dīvānu Luġāti't-Turk'te Sesteş Sözcükler -2-. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(2), 507-522.
- Şahin, F. Y. (2017). “Üç noktalı fe” harfinin ses karşılığı Oğuzların /w/ Karahanlıların /v/ ünsüzü kullanımı. *Belleten*, 65-2, 351-413.
- Tekin, T. (2017). *XI. Yüzyıl Türk Şiiri – Dīvānu Lûġāti't-Turk'teki Manzum Parçalar*. TDK.
- Zieme, P. (2011). *Maḥmūd Al-Kāşġarī's Dīvān Luyāt-it-Türk and Foreign Elements*. Maḥmūd al-Kāşġarī'nin 1000. doğum yıldönümü dolayısıyla uluslararası Dīvānu Luġāti't-Turk Sempozyumu. 5-7 Eylül 2008.
- Zougari, K. I. K. (2018), *Arapça Harf-i Cerlerin Anlam Özellikleri ve Türkçe Karşılıkları: Cāmiu'd-Durûsi'larabiyye Bağlamında bir İnceleme*. Yüksek lisans tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

EXTENDED SUMMARY

There is no consensus among Turcologists regarding the transcription of the name of the work written in Arabic alphabet by Kaşgarlı Mahmut in the 11th century into the Latin alphabet. Almost every researcher working on the work preferred to write the name of the work differently. The reason for this is the fact that the name of the work is written in two different ways in two places in the work and

the sound values of some letters in the words that make up the name of the work are subjected to different evaluations.

The name of the work is mentioned in two places in the work. The first is on the first page of the manuscript, at the beginning of a 15-line explanation that does not belong to the work. There is also the phrase "*Te'lif Mahmūd bin el-Ĥuseyn bin Muḥammed al-Kāşğarī rahimehullāhu*" under the naming here. There is also a small record of the current owner of the work in the same place. The transcription of the name of the work by some researchers was based on the naming on this first page, which does not belong to the work. The second is on the third page of the work, in the section where the name of the work is stated by Kaşgarlı Mahmut. We think that this nomenclature stated by Kaşgarlı Mahmut should be taken as basis in reading the name of the work.

In addition, the different evaluation of the sound values of some letters in the words in the name of the work by the researchers causes unity in transcription. Especially in the reading of the letter vav (و) in the first word, the letter gayın (غ) in the second word, and the vowel sound (u-ü) in the third word, different evaluations lead to unity.

It is natural for different readings to emerge as a result of different evaluations; However, Kaşgarlı Mahmut does not only mention the vocabulary of the 11th century Turkish dialects and the Turkish language in his work; It also included the sound values of sounds written in the Arabic alphabet in 11th century Turkish. He gives quite explanatory information about the sounds of Turkish, which is not found in Arabic, so that the target audience of Arabs can understand the subject better. In line with the information given by Kaşgarlı Mahmut, it is possible to correctly determine the sounds of Turkish and the equivalents of these sounds in the alphabet. We believe that a correct transcription can be achieved by taking into account the language of the target audience of the work with the explanations of Kaşgarlı Mahmut on the sounds of 11th century Turkish.

It is clear that there is no unity in the scientific world regarding the transcription of the work of Kaşgarlı Mahmut, which is too comprehensive and valuable to be considered only as a dictionary. In this article, a form of transcription is proposed on the title of the work, based on the information provided by the relevant work and the sound values of the signs used in the article.